

WĘDRÓWKI

Ptaki miesiąca: gęsi

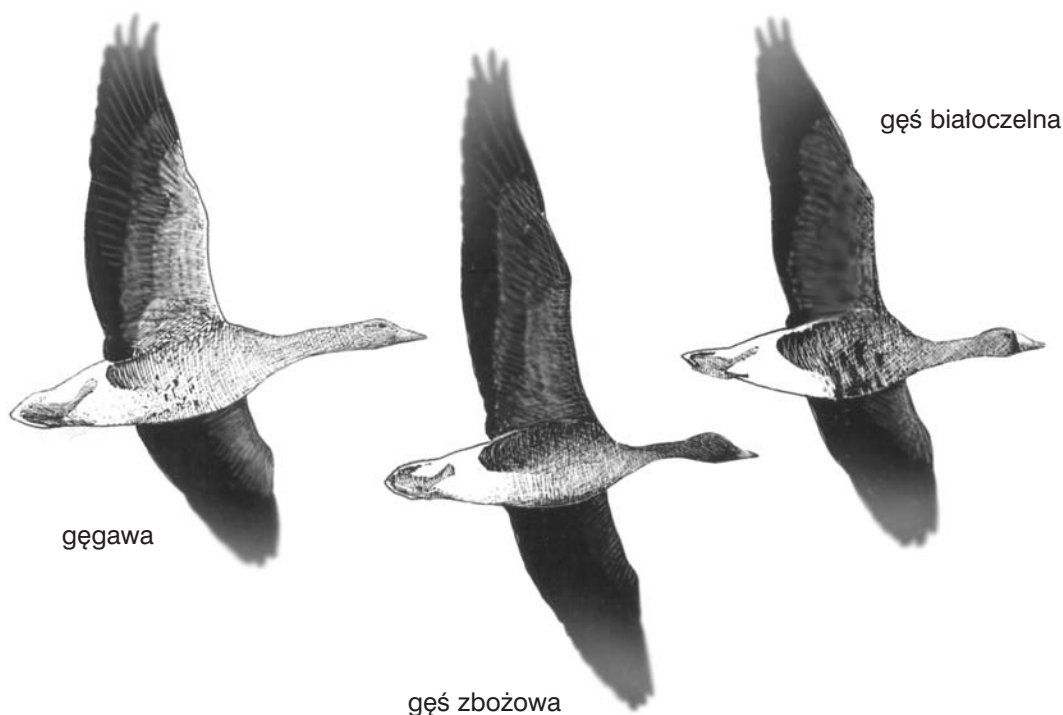
W naszych szerokościach geograficznych, wraz ze zmianami pór roku, miejsca pełne pożywienia i dogodne dla założenia gniazda zmieniają się w ciągu kilku miesięcy w nieprzyjazne, zimne pustkowia. Niektóre gatunki przystosowały się do tych zmian. Potrafią znajdować pożywienie nawet pod warstwą śniegu i koczując, przeczekać jesień i zimę. Inne korzystają z umiejętności latania i udają się w długą wędrówkę w cieplejsze rejony świata. Są też gatunki przylatujące do Polski z dalekiej północy. Dla nich nasza zima jest na tyle łagodna, by właśnie tu zatrzymać się i przeczekać silne mrozy i wiatry.

Wśród naszych ptaków spotykamy bardziej i mniej zapalonych wędrówców. Możemy wyróżnić

Trasy wędrówek, miejsce zimowania, sposoby orientowania się w czasie lotu, pora, w której ptaki wędrują (noc, dzień) są różne i często charakterystyczne dla poszczególnych gatunków. Zimowiska naszych ptaków wędrownych znajdują się głównie w rejonie Morza Śródziemnego i w Afryce.

Choć te same ptaki odlatują jesienią i wracają na swe lęgowiska wiosną, łatwiej zauważamy wędrówkę jesienną. Jest ona bardziej rozciągnięta w czasie, a ptaki „szykują” się do drogi, zbierając się w stada i zdobywając pokarm w celu zgro-

madzenia odpowiednich zapasów energii. Wędrówka wiosenna ma cechy wyścigu, ptaki starają się jak najszybciej dotrzeć na lęgowiska, zając jak najlepsze terytorium i rozpocząć lęgi. Ponadto mniej ptaków wraca do nas wiosną, niż odlatuje jesienią. Wiele z nich ginie bowiem podczas przelotów, a młode większych gatunków (na przykład bocianów) nie zawsze wracają do kraju w pierwszym roku życia, gdyż nie są jeszcze gotowe by przystępować do lęgów.

Dość powszechnym zjawiskiem wśród ptaków jest tworzenie stad w czasie migracji. Wynikają z tego konkretne korzyści. Już na etapie przygotowań do odlotu i później podczas wędrówki osobniki młode, korzystając z doświadczenia starszych uczą się rozpoznawać i unikać niebezpieczeństw, skutecznie zdobywać pokarm, czy wybierać miejsca na odpoczynek. Wędrowanie w stadzie oznacza również mniejszy wydatek energetyczny. Gromadzenie się w stada to zjawisko charakterystyczne dla okresu pozalęgowego, kiedy nie działają mechanizmy wyznaczania i obrony własnego terytorium. Nawet ptaki znane z dużej izolacji w okresie lęgowym, jak orliki, wędrówki odbywają grupowo. Niektóre tworzą stada wyłącznie z osobników własnego gatunku, inne chętnie przebywają z przedstawicielami innych gatunków (np. różne kaczki tworzą stado na jednym akwenu). Są też takie, które nie tworzą stad nawet podczas wędrówki (np. kos).

Stada ptaków zwykle kojarzą się nam z czasem wiosennych i jesiennych przelotów. Możemy jednak widywać je przez cały rok: zimą - stada ptaków, które tę porę roku spędzają u nas (np. jasiołuski), wiosną i latem - stada ptaków, gnieźdzących się w koloniach (np. mewy, kormorany, jaskółki) i stada gromadzące osobniki nie przystępujące w danym roku do lęgów (np. mewy, bociany), latem, jesienią i zimą - stada przelatujące na noclegowiska (np. gawrony, kawki, szpaki).

Gdy widzimy lecące bądź odpoczywające stado ptaków pojawiają się pytania: jakie to ptaki i ile ich jest. Choć większość ptaków lata w luźnych stadach, to jednak niektóre tworzą grupy o bardzo charakterystycznych kształtach. Jaskółki siedzące na przewodach energetycznych niczym nutki na pięciolinii, chmara szpaków nad sadem, czy klucz lecących żurawi, rozpoznawane są przez wszystkich nawet ze znacznej odległości.

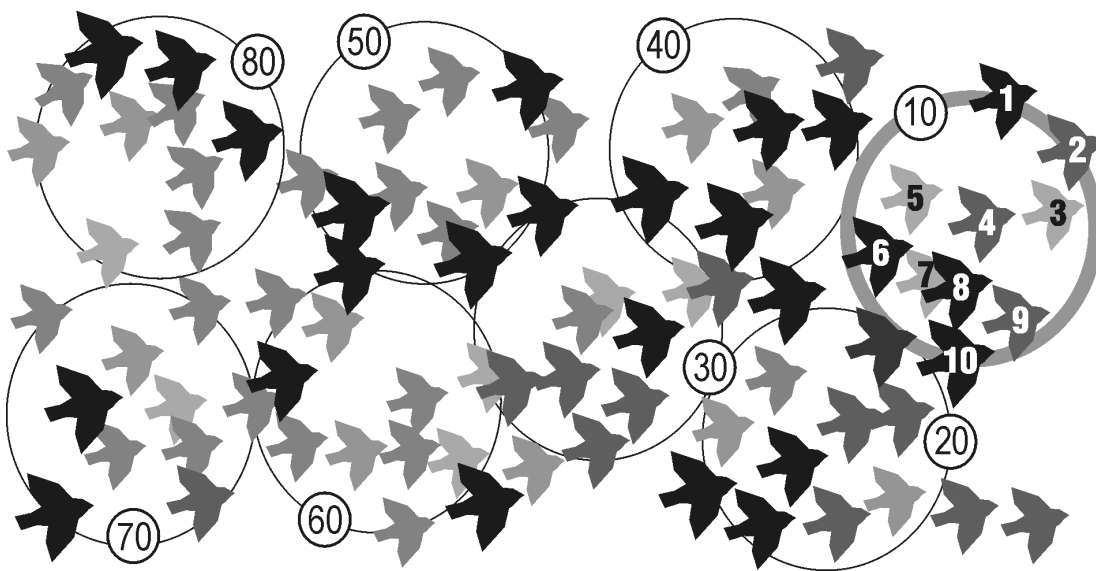

Stada w locie

W naszych warunkach stado może liczyć od kilku do kilkudziesięciu tysięcy osobników. Obserwując duże ptaki w niewielkiej grupie (np. pływające po stawie łabędzie) można je dokładnie policzyć. Gdy jest ich już kilkadziesiąt, przemieszczanie się poszczególnych osobników utrudnia nam to zadanie. Bardzo trudno jest policzyć małe ptaki, lecące w nieregularnej chmarze, często zmieniające położenie względem siebie i kierunek lotu. Policzenie pięćdziesięciu trzech jaskółek odpoczywających na przewodach nie przysparza większych problemów, ale dokładne policzenie tych samych jaskółek w locie jest już niemożliwe. Dlatego powstały różne metody liczenia ptasich stad.

Do nauki liczenia ptaków w stadzie idealnie nadają się gęsi, które tworzą jedne z najbardziej charakterystycznych stad, zwanych kluczami. Podczas wędrówki gęsi kierują się charakterystycznymi elementami krajobrazu, takimi jak doliny rzeczne, wzniesienia, jeziora, lasy, a młode ptaki, lecąc wspólnie z dorosłymi, zapamiętują widziane na trasie przelotu obrazy. Jesienią, nawet nad dużymi miastami, można zauważyć sunące po niebie klucze. We wrześniu można zobaczyć w Polsce trzy gatunki gęsi. Jeden z nich to gęgawa - gęś odbywająca lęgi na naszych stawach i wypłyconych jeziorach. Opuszcza ona nasz kraj jedynie na trzy miesiące. Od grudnia przebywa na południu Europy, ale już w marcu powraca na tereny lęgowe. Dwa pozostałe gatunki gęsi przylatują z północy: gęś zbożowa, której najbliższe lęgowiska znajdują się w północnej Skandynawii oraz gęś białoczarna, przybywająca do nas z północnej Rosji. Przelatują one przez nasz kraj w drodze na zimowiska, a część z nich zatrzymuje się i przetrzymuje tu najchłodniejszą porę. W łagodniejsze zimy pozostają w kraju nawet nieliczne gęgawy. Inne gatunki gęsi zjawiają się w Polsce w mniejszych ilościach bądź incydentalnie.

W Polsce poza gęsiami zobaczyć można klucze żurawi i kormoranów. Żurawie dają się łatwo rozpoznać po znacznie dłuższych szyjach i nogach, wystających poza ogon, a kormorany po smukłej sylwetce i długim dziobie. Gęsi, poza charakterystyczną sylwetką, odróżnia krótki dziób. Ich identyfikację ułatwia upodobanie do częstego odzywania się podczas lotu. Czasami lecą tak wysoko, że dopiero ich głos skłania nas do tego, by podnieść głowę i dojrzeć na niebie nadlatujące stado. Klucz prowadzi jeden ptak, za którym lecą pozostałe ustawione w dwóch liniach prostych. Kąt rozchylenia tych linii oraz ich długość są różne, zwykle jedna z linii jest krótsza.

Jak liczyć ptaki w stadzie

Gdy rozpoznamy nadlatujący klucz gęsi, warto spróbować je policzyć. W jednym lecącym kluczu możliwe jest policzenie i zapisanie dokładnej liczby ptaków (np. „27 gęsi“). Przy obserwacji bardzo dużego klucza lub kilku przelatujących jednocześnie, zwykle nie starczy nam czasu na to, by policzyć wszystkie osobniki. Zastosować można wtedy następującą metodę: liczymy dokładnie pierwszą dziesiątkę ptaków, a następnie traktujemy ją jako wzorec, który po kolei

„przykładamy“ do pozostałych ptaków. W ten sposób liczymy stado dziesiątkami i szacujemy jego wielkość bez dokładnego określania liczby osobników. W takim wypadku uzyskany wynik poprzedzamy słowem „około“ (np. „około 80 gęsi“). Ta metoda pozwala liczyć różne stada ptaków, nie tylko latające w kluczach. Gdy mamy do czynienia z bardzo dużym stadem, po dokładnym odliczeniu „dziesiątki“ przykładamy ją pierwszy raz (daje nam to w sumie „dwudziestkę“) lub cztery razy (daje nam to razem „pięćdziesiątkę“) i tą nową wielkość traktujemy jako wzorzec dla oszacowania wielkości stada.

O metodach znakowania i badania wędrówek ptaków piszemy w rozdziale „Zimowanie“.

Zadanie 1

Uczniowie obserwują i rysują stada ptaków, zwracając uwagę na kształt stada, jego wielkość i sposób zachowania osobników. Z powstających w ten sposób prac można zorganizować wystawę w klasie.

Zadanie 2

Należy zaobserwować klucz gęsi. Zanotować datę, miejsce i kierunek przelotu (wg kierunków świata), liczbę osobników - dokładną (rzeczywistą) lub oszacowaną. Patrz karta pomocnicza nr 2.

GĘGAWA	
Anser anser 	
zamieszkowane środowisko	jeziora, stawy, trzciniowiska
liczba jaj	4 - 6
okres wysiadywania jaj	28 - 29 dni
rozpiętość skrzydeł	145 - 180 cm
masa ciała	2,5 - 6 kg
położenie gniazda	kępy wysokiej roślinności trawiastej, suche wzniesienia
materiał gniazdowy	liście trzciny, łądygi

